

HRİSTİYANLIĞIN ANTİK YUNAN KAYNAKLARI

Kürşat Haldun AKALIN *

ÖZET

Mısırlıların ölüme hazırlıkları çok muazzam bir sistemli çalışmayı beraberinde getirmiş olmasına rağmen, Yunanlılar, kişiyi sonraki hayata hazırlama konusuyla çok az ilgilenerek kendi eğilimlerinin dışına çıkmışlardır. Apollo'nun, ölümden sonraki hayata dair konulara izin verdiği dahi görülmuş duyulmuş şey değildir. Bu nedenle Yunanlılar, Hristiyanlığa muazzam katkılarda bulunmuş olsalar dahi, hiçbir kutsal kitap bırakmamışlardır. Aralarında okumamış olanların da bulunması, sonunda, Dionysus ismi altında Osiris'e özgü gizemli ayinlerin benimsenmesine neden olmuştur. Böylece Dionysus evrensel bir kurtarıcı ilah haline gelmiş ve İsa'nın da ilk örneğini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osiris , Dionysus , Hristiyanlık , Aşai Rabbani Ayini

THE ORIGINS OF CHRISTIANITY IN THE ANCIENT GREEK

ABSTRACT

Whereas the Egyptians made the preparation for death a vast industry , the Greeks turned to their tendency very little interest in it. It is not recorded that Apollo was even consented on matters relating to the after life. The Greeks , therefore, have not left one sacred book, yet they contributed vastly to christianity. Because the unlettered among them finally accepted Osiris under the name of Dionysus in their mystery cults. Thus Dionysus became the universal savior god and the prototype of Christ.

Key words : Osiris , Dionysus , Christianity , Eucharist

GİRİŞ

Kelime anlamı itibarıyla 'christ' Tanrı'nın oğlu anlamına geldiği için; hristiyan da, İsa'nın, Tanrı'nın oğlu olduğuna inanmış kimse demektir. Hristiyanlık ise, özellikle teslis dogması ve Aşai Rabbani ayiniyle tanımlanmaktadır. Baba, oğul ve çocuklardan ibaret bir Tanrı ailesinin kurulması; Tanrı'ya ibadetin de, ilahın bedenini yenilip kanının içilmesi ayini uygulamasıyla yerine getirilmesi, çoktanrıcılık (polytheism) anlayışının bir tür uzantısıdır.

* Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Aşai rabbani ayininde yenilen ekmek ve içilen şarapla,İsa'nın anıldığına ve Tanrı ile irtibat kurulduğuna inanılmaktadır. İncil bir bütün halinde ele alınacak olunursa,en önemli sonuçlarından birisinin de,takdis edilen şarap ve ekmekle kilisede düzenlenen aşai rabbani ayininin kurumsallaştırılmış olduğu hemen fark edilir. İsa,yüce mekanından bu ayini doğrudan düzenlemekte,katılanların ardından havarileriyle birlikte orada bulunarak bu kutsal ziyafete şan katmaktadır. Yemek masasında düzenlenen bu kutsal ayin töreninden,İsa'nın bedeninin ve kanının ekmek ile şaraba dönüşmesine,ilahi gıdanın alındığına inanılan aşai rabbani ayininden, İsraililerin haberi dahi yoktur.

Bu ayin,bir asırdan fazla bir süredir yerine getirilmiş olan,bütünüyle Pythagoreanizmden alınmış olup,hristiyanlığın başlangıcından itibaren en önemli unsuru halini almıştır. İsa,son derece yalın bir şekilde,kendi havarilerini ve hayranlarını sonsuza kadar bir araya getirmekte; böylelikle, Dionysiac tarzında yapılan ayinlere uyum göstererek bunlara işlerlik kazandırılmaktadır.

Ölümlü insanlar,bu gizemli pagan ayini sayesinde ilahilik niteliğine ulaşarak,çok eski olan bu ayine yeniden işlerlik kazandırılmaktadır. İçilen şarap ve yenilen ekmek yoluyla Tanrı ile doğrudan bir bağlantının kurulması,bu ilahi gıdanın alınarak hidayete erişilmesi gibi ayinsel yönelişler,asla,İsraililer tarafından mahiyeti anlaşılabilir ve gayesi de kabul edilebilir değildir. Fıhş bayramı sırasında uygulanan bu yemek ayini,tam bir kefarete ve nedamet beyanı içinde gerçekleştirilmekte olduğundan, kuramsal olarak,Essenilerin düzenledikleri ayinlerden de ayrılmaktaydı. Bu ayinle,Essenilerin etnik kardeşliğe kabulünden çok daha fazlası gerçekleştirilmekte,kurtuluşa erme yolunda İsa ile karşılaşmaktadır.

Aşai rabbani ayini,eski doğu dinlerinin dinsel törenlerinin tipik olarak hristiyanlığa uyarlanmasıyla başka bir anlamı taşımamaktadır. Aşai rabbani ayini,hristiyanlığın nasıl bu kadar büyük bir kolaylıkla paganlar arasında derhal kabul gördüğünün ve hızla yayılma eğilimini gösterdiğinin nedenlerini açıklamaktadır. Aşai rabbani ayinin hristiyanlığa girişini bütün detaylarıyla irdeleyebilmek için,bu konuya Yahya'dan başlangıç yapmak gerekir.

Yahya kutsal metinlerde Orphic mistiğinin yeniden ortaya çıkmasını sağlamış,İsa'nın antik dönemdeki Dionysus'un gördüğü ilahilik işlevini üstlenebileceğini varsaymıştır. Nitekim,İsa da kendisini, dünyaya

yaşam vermek maksadıyla cennetten gelen Tanrı'nın ekmeği olarak görmüş, kendisine inananların açlık ve susuzluk hissetmeyeceklerini öne sürmüştü; eğer bir kimse bu ekmekten yerse, sonsuza kadar yaşayabileceğini telkin etmiş; bedenini Tanrı ekmeği olarak sunmuş, doğaya yaşamı getirdiğine inanmıştır. Benim bedenimi yiyen ve kanımdan içen bir kimsenin sonsuz hayatı olacaktır, demiştir.

Ölümden sonraki hayat üzerindeki çok kuvvetli vurgularıyla, kurtuluşa erişme yolunda insan biçimindeki tanrılarıyla Roma-Yunan dünyasının çoktanrılı dinleri ; hristiyanların karşı çıktığı ve mücadele ettiği tek eğilim olduğu halde , asırlardır sürdürüldüğü için hristiyanlığın yerleşmesine kültürel ortamı hazırlayan tek tapınma tarzı olmuştur.¹ Doğunun ölümsüzlük ve kurtuluş ümidi altında oluşmuş olan bütün bu dinleri, kendi inceleme sırasına göre; Dionysus Orphean, Demeter-Persephone, Pythagoros olmak üzere dört isim altında toplanmıştır.

ANTİK YUNAN KÜLTÜRÜNÜN BAŞLANGICI

Yunan halkının en temel özelliği, son derece çalışkan ve becerikli kimseler olmaları, dünyaya yönelik bir çaba içinde bulunmaları ve demokratik eğilim göstermeleridir.² Belki de dünya kültüründe en çok sevinç yaratan ve hayran bırakan olayı, Yunan tarihinden yaklaşık yirmi asır öncesindeki bir zamanda; son derece çalışkan, akıllı, bilgiye susamış, hürriyet aşığı bir halkın; İran platosundan göç edip gelerek, Aryanların tarih öncesi oluşumunu hazırlamış olmalarıdır.

Yaratıcı, zeki, çalışkan, dünyalarını yaşanılabilir kılma arzusuyla dolu oldukları için; insan hayatını önemli görenlerin öncüsü olmuşlar, akıl ışığının temsilcileri haline gelmişlerdi. Tanıştıkları diğer kültürlerin en olumlu yönlerini kendilerine alarak geliştirmişlerdir, bu temel etmenlerden yeni ve üstün oluşumların tasarlanmasını başarabilmişlerdir.³

Fenikelilerden alfabeyi almışlar, bu yazım harflerini çok kolay anlaşılabilen bir hale getirmişler, herkesçe anlaşılabilir kelimeler oluşturmuşlardır. Girit tapınağını benimsemişler, biraz değişikliğe uğratmışlar, daha da genişletmişler. Mısırlılardan tarımsal etkinliği ve geometrik tasarımı öğrenmişler; Kıldanilerden de astronomi bilgisini kapmışlardır.⁴ Her neyi görmüş ve kendilerine uyarlamışlarsa, kendilerine has özgürlük ruhu içinde yorumlamış ve geliştirmişlerdir. Antik dünyanın birbirine halef-selef olan idareci anlayışı içinde dahi; demokrasi kurallarını geliştirmişler, sıradan insanların dürüstlüğüne zorunluluğu üzerinde kuvvetle ısrar

etmişler;böylece sokaktaki sıradan insanların görüş ve kararlarına özen ve öncelik vererek yönetimle bütünleşmesini sağlamışlardır.⁵

İdeolojik fikir ayrılıklarının yönetim üzerindeki etkileri, başka yerlerde neredeyse hiç bilinmemekteydi. İdeolojik eğilimlerin felsefi düşüncelerle birleşerek belirli yönetim tarzlarını oluşturması,Helenik yenilikler arasında yer almakta ve tarihteki Yunan tarzını oluşturmuşlardır. Halkının dünyevi bir eğilim göstermesi ve dünyaya çok yakından ilgi duyması,insanlarının faal karakterini oluşturmuştur.⁶

Yunan halkını çağdaşlarından farklı ve mümtaz kılan niteliklerinin temelini,dünyaya ilgi duymaları eğilimi oluşturmaktaydı. Bu dünya, uğraşlarının ve niyetlerinin temel ilgi kaynağıydı;kendileri için yapabilecekleri çabanın sınırlarını, yine dünyevi ilgiler belirlemekteydi.⁷ Yunanlıların barbar olarak nitelendirdikleri tüm diğer halklar ve uluslar arasında din,her yerde etkisi hissedilen evrensel bir güce sahip olduğundan, geçmişten aktarılan her faaliyet tarzını ve davranış biçimini değiştirebilecek bir yenilik girişimini boşa çıkartmakta ve hayal kırıklığına uğratmaktaydı.⁸

Oysa tarihte ortaya çıkan her yeni ve farklı düşünce,asırlar boyu aktarılan düşünsel ve yaşamsal yapıya aykırı görülmüş,dinsel temellere göre sapkınlıkla nitelendirilmiş,kutsal temellere hüremetsizlik olarak yerilmiştir. Nitekim,Mısır'da her tarafa yayılan devrimin etkilerini reforma dönüştüren etken,yıl gününün 365'e çıkartılmasıyla başlamış, bu değişiklik ciddi dirençle karşılaşıldığı için son derece çarpıcı kaygılara neden olmuştur.⁹

Halbuki Yunanlılar,antik halklar içinde rahiplerin tahakkümünden ve dinsel baskılardan en az etkilenmiş olan bir halktır. Yaşama sevincini daima hissetmek istediklerinden,dünyevi ilerlemeyi ve hayatı kolaylaştıran her türlü yeniliği gönülden desteklemişlerdir.¹⁰ İstihareye yatarak ve ruhani alemle bağlantı kurarak,düşüncelerini ölümden sonraki hayat üzerinde odaklaştırarak zamanlarını boşa geçirme gibi bir eğilim göstermemişlerdir.

Olayları ve düşünceleri sorgulamada ve sonuç çıkartmada son derece başarılı ve yetenekli kimseler olduklarından,Tanrı adaleti hakkında öyle çok ciddi bir şekilde düşünmüş de değildirler.¹¹ Her düşünceyi somut,mantık, ahlak ve felsefi içerik yönleriyle ele almayı,geliştirmeyi ve formüle etmeyi, kendilerine şiar edinmişlerdir. Belki de sırf bu nedenle,modern bilimlerin öncülüğünü yapmışlar, matematik ve siyasal eko-

nominin de temellerini atmışlardır. Heykeltçilik, ressamlık, tiyatro, şiir, felsefe ve mimarlık gibi sahalardaki başarıları en yüksek noktaya ulaşmıştır.¹²

Bütün bunlardan başka, yaşamın dünyevi temellerini öne çıkartmışlar, düşünceleriyle etkili olmuşlardır. İlerlemeyi ve gelişmeyi mümkün kılan, onların bu eğilimleri olmuştur. Batı uygarlığının temelini oluşturan ve Romalılar tarafından her yere yayılan medeni hukuk üzerinde etkili olmuşlardır.¹³ Bu medeni hukuk, dogmalar yerine akıl ve adaleti öne çıkartarak, ilahi vahyin sınırlarında oluşturulan Mısır'ın, Persiya'nın, Hindistan'ın ve Judea'nın rahipler kesiminin etkisiyle oluşmuş yasaların yerini almıştır.

Düşünsel yaşamlarında olduğu gibi siyasal eğilimlerinde de, nihai olarak demokrasiyi gaye edinmişler ve uygulamak istemişlerdir.¹⁴ Ordu generalleri bile Areopogus tapınaklarında seçilmiş ve görevden alınmıştır. Taraflar kendi görüş ve adaylarını kabul ettirebilmek için birbirleriyle uyuşmazlığa düşmüş ve hiç durmaksızın bir mücadele içine girmişlerdir. Bunlardan hiç birisi tek başına kendi sözünü yürütememiş, ulusal birliği kendinde toplayamamıştır.

O zaman çağdaşları tarafından bir zaaf olarak algılanan bu çekişme hali, özgürlüklerinin nedeni haline gelmiş, bireysel yetenekleri üzerine kurulan yaratıcı güçlerini geliştirmiştir. Düşünsel özgürlüklerinin temeli haline gelen, diğer antik halkların neredeyse tümünde rastlanılan tanrısal vahiylerden oluşmuş kitaplara veya yasa hükümlerine, Yunanlılar arasında asla rastlanılmış değildir.¹⁵ Tanrısal vahiy ve yasanın yerini, bireyin akıl ve muhakemesi almıştır.

Yüzlerce ve hatta binlerce yıldan beri, M.Ö. 800 ile M.S. 300 yılları arasında hünerli yazarlar, her konuyla ilgilenmişler; ilgilendikleri temel konular arasında ilahlar ve dinsel ilgiler de olmuştur. Ancak bunlardan hiç birisi vahiy gücüne sahip olduğu iddiasında bulunmamış, böylesine göksel bağlantı içinde olduğunu öne süren kimselerin otoritesi altına girerek kişisel yorumlara yönelmemiştir.

İsrailliler arasında olduğu gibi, Hindistan ve İran'da da oldukça yaygın olarak görülen Tanrısal iradeyi içeren yasa anlayışına Yunanlılarda hiç rastlanılmamış, hukuğun saygın ruhban sınıfı tarafından oluşturulması eğilimi kesinlikle benimsenmemiştir. Zerdüşt, Zalmoxis ya da Musa gibi kanun yapımcılarının öne sürdükleri gibi; yasa maddelerinin doğaüs-

tü kudreti ve Tanrısal içeriği, Didorus tarafından şiddetle reddedilmiştir.¹⁶ Gerçekten de, İsraililer kabile topluluğu niteliğini korumak maksadıyla bütünüyle kitaba dayalı bir kahinler cemaati haline gelirken, Osiris rahipleri de kendi kastlarını daimi kılarak ulusal gelirden üçte bir veya daha fazla bir pay alırlarken; Yunanlıların biçimsel anlamda bir ruhban sınıfları dahi olmamıştır.¹⁷

Delphi'deki aziz türbeleri dahi , gördüğü birkaç hizmetten ve iki ya da üç tapınak görevlisi halinden öteye gidememiştir. Dinin ve vahiy temelini bir ölçüde ihmal edilmiş olmasının temel nedeni, Yunanlıların kendi akıl ve irade gücüne duydukları özgüvenin yüksek olması, bütün ilgi gayretlerinin de yaşanan bu duyulur dünya üzerinde odaklaşmış bulunmasıdır.¹⁸ Gaipten haber veren kahinler dahi, dünyevi ilgiler veya girişimlerle ilgilenmişlerdir.

Mısırlılar ölümden sonraki hayata kişiyi hazırlamak için çok yoğun bir gayret içine girerlerken, Yunanlılar, bu gibi konulara çok az ilgi duymuşlardır. Apollo'nun ölümden sonraki hayatla ilgilenmiş olduğuna dair en küçük bir açıklama dahi yoktur. Bundan dolayı Yunanlılar, insanlara kutsal kitap ve vahyin öngördüğü Tanrı yasası bırakmamışlardır.¹⁹ Yunanlılar arasında okumamış ve derin düşüncelerden kendisini kaptırmış olanları, Dionysus'un ismi altında çok kolay Osiris'in gizemli tapınmalarının hayranı haline gelerek, hristiyanlığa çok büyük katkı sağlamışlardır. Böylece evrensel kurtarıcı ilaha bağlanarak, Tanrının oğlu temasındaki İsa'nın karakterini zihinlerine yerleştirmişlerdir.²⁰

Yunanlıların dinsel kültürlerinin en önemli özelliğini, dinin daima resmi bir içeriğinin olması oluşturmuştur. Dinin vahiy temelini ve yasa işlevini yadsımış olmakla, Yunanlıların, ilahlarının veya dinlerinin olmadığı yargısına kapılmamak gerekir. Yunanlılar, devlet tarafından benimsenilen ve öngörülen resmi ölümsüz erkek ve kadın ilahlara sahip bulunmakta, insanlara özgü bütün ihtirasları ve ahlaki zaafı kendi idaresi altına almaktadır.²¹ Halkı ilgilendiren bir konuda talepte bulunulmak istendiğinden, Olimpiya'da yardım için yakarılmakta, ödüllendirmesi veya öfkesinin yatışması için kurbanlar sunulmaktadır.

Bu gibi Yunan ilahlarının kökeni ve etkileriyle ilgili ciddi bir çalışma, muhtemelen M.Ö. 750 yıllarında Hesiod tarafından yapılmıştır. Bu çalışma özet halinde şöylece sunulabilir²² : hiçbir yaratıcı kudreti içermeyen ve vahiy yoluyla Tanrı iradesini bildirmeyen bu dine, insan biçimin-

deki çoktanrıçılık hakimdir. Her hangi bir şekilde kötü ruh ya da şeytan, ile , kurtarıcı teması asla işlenmiş değildir. Büyücülük, efsunculuk, ruhanilik ve kutsallık hiç yoktur.²³ Cennet,cehennem, yargılama,ölümden sonraki hayat ilgileri,cezalandırma,ödüllendirme kesinlikle yoktur.²⁴

Bu dünyayı fark edilir her türlü iyeliklerinden vazgeçme özverisine rastlanılmadığı gibi,suçluluk duygusu ve günahkârlık nedameti içinde insani güdülerini yadsıma eğilimi de görülmemektedir. Doğaüstü güçlere korku ya da endişe beslemeksizin,ahlaki sistemini ibadet sadakatine dayandırmaksızın, yalnızca akıl ve mantık temelleri üzerinde yargılarını oluşturmuşlardır.²⁵ Yunanlılar, öldükten sonra kişiler arasında günahkar ya da dürüst diye bir ayırım yapılmadığı,mesih beklentisinin ise hiç bulunmadığı bir dinsel eğilime sahiptiler.

Yunan tapınağı içinde üyelerinin geçmek zorunda bırakıldıkları üç önemli bölüm²⁶ bulunmaktadır. Bunlardan ilki muhtemelen Aphrodite'e özgüdür. İkincisinde,İsis'in helenist bakış açısıyla yeniden yaratıldığı ve antik Yunanistan'daki en üstteki sınıfların gizemli tanrıçası haline getirildiği Demeter bulunmaktadır. Üçüncüsünde ise,bütün ilahlar üzerindeki kudreti sonsuz olan Dionysus vardır. Barbar diye nitelendirilen kavimlerin Yunanistan'a girmeden önce hemen her yerde rastlanabilen Didnysus,Yunan ilahlarının da sonuncusu olmuştur.

ANTİK YUNANİSTANDAKİ DİONYSSUS TAPINMASI

Yarım adada alt sınıflar arasında kendisine çok fazla tapınan bulmuş olan Dionysus,Truva savaşı öncesinde,özellikle de kadınlar arasında çok rağbet görmüştür. Bu savaş sonrasında,Dionysus tapınması bir dizi reformlara uğramış,hiziplere ayrılmış,geniş insan kitlelerine yönelmiştir. Dionysus'la,eski ilahlar önemini kaybetmiş,gizemli ilahlar sürekli olarak güçlerini arttırmışlardır.²⁷ Bunların arasında özellikle Dionysus,diğerlerine karşı kesin bir üstünlük kurmuştur.

Dionysus tapınması,son derece karmaşık olduğu kadar şaşırtıcıdır da. Burada sorun,Dionysus'un dört karakter²⁸ altında ortaya çıkmasıyla daha da karmaşık bir hal almaktadır. İlk olarak,tiyatro ve sanatların en saygın hamisi olan Dionysus,ikincisinde Maenads gibi kana susamış gizemli ilahtan beklenen şiddetli ve öfkeli halklar içinde erkeğe has yiğitlik sergilerken kadınımsı davranışlarına da rastlanılmaktadır. Üçüncüsü, Demeter tapınaklarında gizemli ilah durumundadır. Dördüncü ola-

rak, insanları kurtarmak uğruna olan, bakirelerin Orphik-Pythagorean kutsal yemek ayini kutlamalarında olduğu gibi kanın ve bedenin sembolik olarak içilip yenildiği bir ilah halini almıştır.

Neredeyse tüm barbar kavimlerinin ötesinde, Dionysus pek çok isim altında kendisine özgü bir uyarlamaya sahip olmuştur. İlahlar hakkında burada genel bir açıklama yapılması gerekli olmuştur. Dionysus, Bromius, Sabazius, Attis, Adonis, Zalmoxis, Corybas, Serapis ve Orpheus gibi ilahlar; Osiris'in muhtemel prototipi altında oluşmuş ikinci suretten başka bir şey değildirler.²⁹ Aralarında ortaya çıkan farklılıklar, bir ülkeden diğerine uyarlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar çok çeşitli beklenti ve eğilimlere sahip bulunan tapınanlarının gereksinimlerini yansıtmaktadır.

Osiris'in, Yunanistan'da Dionysus haline gelmesinde Mısır'daki tapınmaların etkisi büyük olmuştur. Tarih ve gelenek, Mısır'da M.Ö. 1980 ile 1933 yılları arasında hüküm süren kral Sesostris'e tanıklık etmektedir. Bu dönemin Osiris tapınmasında çok büyük bir canlanmaya yol açtığı bilinmektedir.³⁰ Didorus tarafından da doğrulanan, Herodotus'un Mısırlı rahipler hakkında verdiği bilgilere güvenecek olursak; Sesostris, Osiris'e affettiği ve yakından bağlantılar kurduğu önemli başarıları elde etmiş olduğundan, kendi tarihinin Osiris-Dionysus esatiriyle her yönüyle birleşmiş olduğu sonucuna varabiliriz.³¹

Sesostris, Asya'nın her karış toprağına ordularını göndermiş, buradan Avrupa'ya geçmiş, Trakya ve İskitya'nın efendisi olmuş, buralarda yalnızca zafer anıtları bırakmamış, bununla birlikte kalıcı sömürgeler için askeri birlikler de oluşturmuştur.³² Böylece bu yörelerde Dionysus tapınmasının çok yaygın bir hale gelmesini sağlamıştır. Herodotus'un hipotezlerine göre, M.Ö yirminci asırda Trakya'da Osiris gizemli tapınmaları ortaya çıkmış, muhtemelen bundan beş asır sonra da Asterte-Adonis tapınması Bayblus'da kendisini göstermişti.³³ Giderek Dionysus tapınması, barbarlar arasında da yaygınlık kazanmış, özellikle de Trakya'da rağbet bularak, çok uzunca bir zaman öncesinde Yunanistan'da görülmüştür.

Çok geniş diyarlarına seyahat etmiş olan Herodotus, kendi ülkesinde tek bir Dionysus türbe ve tapınağından asla söz etmediği halde, diğer pek çok diyarlarda bu tapınmanın devlet gücüyle kurulduğunu belirtmiştir. Özellikle de İskitler, Bizanslılar, Budiniler, Getaeliler ve Trak-

yalılar arasında oldukça benimsenmiş; tapınak rahipleriyle tanrı kahinliği rolünü üstlenen kimselerin, Delphi'deki Yunanlılar gibi tapınmaya başladıklarını açıklamıştır.³⁴ Böylece Osiris de Trakya'da Dionysus olarak nam salmış, Nysa'dan gelmiş tanrı olarak tanınmıştır.

Herodotus, Osiris ve Dionysus isimlerini birbiri yerine geçerek kullanmış; Osiris, Yunanlılar tarafından Dionysus olarak adlandırılmış, demıştır. Ve şöylece devam etmiştir : 'Yunan geleneğine göre, Dionysus inancı daha doğar doğmaz Zeus'un yerini almış; Nysa'ya taşınmış, bütün Mısır'a ve Etopya'ya hakim olmuştur.³⁵

Pek çok Yunan kenti Dionysus'u istemiş, fakat hepsi Nysa'da yükseldiğine inanmıştır. Dionysus, bir ulustan diğerine geçerek büyük bir kabul görmüş ve bağlanılmış neredeyse tek ilahdır. Uluslar arası bağlamda gerçekten kurtarıcı tanrı işlevini görmüştür. Yeniden doğacağı ve ölümsüzlüğe ulaşılacağı vaadi altında, Dionysus, aşırı sevgi görmüş ve tapınılmıştır.³⁶

Böylece 125 yıl sonra Osiris, Dionysus ismi altında evrenselleşmiştir. Plutarch'ın bildirdiğine göre, Osiris Dionysus ile özdeş kılınmış*, bütün

* İsis ve Osiris tapınmasındaki ölümden sonraki hayat inancı , bizim anladığımız vahye dayalı ahret imanından tamamıyla farklıdır. Osiris'in bedeninin tahıl tanesine benzetilerek , kapalı kaplar içinde toprağa gömülen ve çimlendirilen arpa tanelerinin Osiris'in diriliş gününe kadar beklettikten sonra toprağın altından çıkartmaktadır. Bira mayası haline gelen bu alkollü içkiyi içerek veya bedeninin yenilerek ilah Osiris ile karşılaştığı ve ölümsüzlüğe erişileceği duygusuna kapılmaktadır. Osiris'in dirilişi , ruhani olmaktan çok , bedensel bir diriliştir ve bu dünyanın içinde gerçekleşmektedir.

Ruh tasarımı öncesi döneme ait , Yunanlıların hades ve Romalıların da orkus diyarı inancı , Osiris'in vücutlu yaşanıldığı duygusuyla tam bir uyum içindedir. Plutarch'ın açıklamaları , Pythagore ile zirvesine ulaşan ruhanilik eğilimi öncesi , ölümler diyarı düşüncesinin içeriği hakkında ayrıntılı bilgileri sunmaktadır.

"İslak doğanın egemen efendisi olan Dionysos'a da nemli diye adlandırılıyor ve bu tanrı Osiris'ten başkası değildir. Yunanlılar , Dionysos'u yalnızca şarabın değil , tüm yaş maddelerin tanrısı ve etkeni olarak görürler. Baküs onuruna yapılan tüm kutlama şenlikleri de Osiris konusunda tüm anlatılanlarla , Osiris'in bedeninin parçalanması , yaşama dönüşü , yeniden doğuşu olgularıyla benzerlik göstermektedir. İsis , Osiris'in bedeninin bütün parçalarını bulur , ancak erkeklik organını bulamaz. Mısırlılar , İsis'i dünyanın annesi olarak adlandırıyorlar." (Plutark , 2006 ; 51 , 52)

halkların ilahı olarak benimsenmiş , Dionysus'a inanan hemen herkes çok iyi bilinen kutsal ayinlerine katılmıştır. Antik dönem yazarları da,Osiris ile Dionysus'un özdeş kılınmasından asla kuşku duymamışlardır.³⁷

Latinler, Yunan tapınaklarına benzer yerler açmışlar,fakat üyelerine yeni isimler vermişlerdir. Gerçi Yunanlılar da,tıpkı barbarlar gibi çok önceden diğer ulusların ilahlarını kendilerine uyarlamışlar,bunları kendi gereksinimlerine uygun şekilde biçimlendirerek değiştirmişler,hepsini yeni isimleriyle çağırmışlardır.³⁸ Diodorus,M.Ö. birinci asırda, 'Osiris tapınması Dionysus tapınmasının aynısıdır, İsis ile Demeter arasında çok yakın benzerlikler bulunmaktadır,sadece ilahların isimleri değişmiş,tapınma sözleri ve işlevleri aynı kalmıştır³⁹,demektedir.

M.Ö. 3.000 ile 500 yılları arasında Osiris,Dionysus ismiyle Mısır'dan ithal edilerek M.Ö. 1200'lü yıllarda bütün Yunan tapınaklarda kabul görmüştür. Dionysus tapınması ilk defa rahip Melampus tarafından Mısır'dan aktarılmış, muhtemelen M.Ö. 1.300 yılından önce de ayin düzenlemeye başlanılmıştır.⁴⁰ Tahminen 1.200 yılından sonra Trakya'dan gelen ikinci istila,Orpheus'a büyük itibar kazandırmıştır. Bundan sonra çeşitli reformlara ve yeniden oluşumlara uğrayan Dionysus tapınması, Herodotus'un kinayeye belirttiğine bakılırsa, Melampus'un zamanından beri etkili olmaya başlayan çeşitli bilge kişilerin maharetleriyle öğretisi çok daha büyük bir mükemmelliğe ulaşmıştır.⁴¹

İnsanda iyilik ile kötülüğün birlikte bulunduğu , ancak çile çekilmesi halinde ruhani arınmanın ve yücelmenin gerçekleşeceği Orpheus inancı , benimsenmiştir. Kötülük yanından arınan ruhun , bir başka bedene geçtiği düşüncesi ; yeniden dirilişin ana temasını oluşturmuştur. Orphean'ın gördüğü bu düzeltmelerden ilki,M.Ö. on birinci ve dokuzuncu asırlar içinde görülmüş; Dionysus,Eleusinia'nın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İkinci düzeltme altıncı asır içinde olduğu sanılan Onomacritus'a yönelinmiş;sonuncusu ise,Pythagorean yorumlar olmuştur. Böylece Mısır'dan gelen insan biçimindeki Tanrıya dayandırılan kuruluş öğretisi, Trakya'da büyük rağbet bulmuş,Yunanlı isyankar kadınların gösterdikleri bağlılıklarıyla herkesi hayrete düşürmüştür.⁴²

Homer tarafından sözü edilen Melampus,Truva öncesi etkili bir kahindir, kahramanlık çağı dönemi Yunanlıların destanları anında da ismi bir hayli geçmektedir. Diodorus'un bildirdiğine bakılırsa,Mısır tapın-

ma ayinlerini Yunanlılara Dionysus adıyla kabul ettiren ilk kişidir. İlahi şerefle yüceltilmiş, Osiris'in eşi İsis düşüncesi böylece rağbet bulmuştur. Yunanlılar da, Mısırlılardan aldıkları ilah ve ilahelere uygun olarak Dionysus bayramları ve ayinleri düzenlemişler, bu gizemli ve üyelik başlatıcı ayinlerde tanrıya kurbanlar sunmuşlardır.⁴³ Herodotus'un bütün ayrıntısıyla aktardığı melempian tapınmasında kesin olarak erkeklik görüntüsü öne çıkmakta, tapınanların önemli bir kısmını da kadınlar oluşturmaktadır. Osiris tapınması⁴⁴ Mısır'da nasıl kutlanmaktaysa, Yunanistan'da da Dionysus tapınması o şekilde düzenlenmektedir.

Dionysus tapınması, bir öküzün canlı canlı öldürülerek taze etinin yenmesi etkinliğine dayanmaktaydı.⁴⁶ Osiris gibi vaktinden önce gelişmiş bir çocuk olarak Dionysus'un yüceltiildiği bir efsaneyi anımsatmaktadır. Dionysus'un orijinal Yunan efsanesi kısaca şöylece özetlenebilir.⁴⁷ Smele'nin ölmesi üzerine, kızlarından Cadmus, Smele'nin ölümlü adamlarla birlikte olduğu ve bu nedenle ölümlülük sonunun kendisine de geldiği söylentisini yayar. Zeus'a da aynı suçlamayı götürür, böylece aniden ortaya çıkan bir kasırgayla ortalık yıkıma uğrar.

Zeus, Hera'nın öfkesinden ve gazabından kurtulabilmek için, Dionysus'u çocuk haline dönüştürür, onu alarak Asya'daki Nysa götürür ve orada yetiştirmeye başlar. Dionysus, asma çubuğunun etkisini keşfeder. Mısır ve Suriye civarında dolaşan Hera'ya katılır. İlk olarak, Mısır kralı Proteus'la karşılaşır, daha sonra da Frikya'daki Cybele ile tanışır. Rhea'da arınır, cemaate katılış ayinin sırlarını burada öğrenir, bu yetkin haliyle Trakya'ya geri döner. Artık Dynsus'a inanan insanlar, kendisinin bir ilah olduğunu ve şereflendirildiğini anlamışlardır. Annesi Thyone'yi, Hades'ten geri getirir, annesiyle birlikte gökler diyarı cennete çıkar. Dionysus tapınması bu efsaneyi asırlar boyu yaşatmakta; cemaat üyeleri, kademeli bir geçiş ile topluluğa alınmakta, gelişen uygarlık içinde ılımlı bir yaklaşım oluşturularak katılımcıların ıslahı hedeflenmektedir.

İsa'nın doğumundan bir asır kadar önce, Dionysus tapınmasının bir kolu olarak Dionysusia kültü oluşmaya başlamış, Yunanlılar ve Trakyalılar arasında oldukça rağbet bulmuştur. Her Dionysus yılında düzenledikleri kurban törenlerinde, bu ibadet esnasında tanrının kendisine vahiy yoluyla iradesini bildirdiğine inanmışlardır.⁴⁸ Böylece şarap ilahı Baküs'e tapınmak için toplanan kadınların arasından seçilen bakire kızla-

ra sarımsaklarla süslenmiş çiçekler taşıtırılmakta,şenlik sırasında orta yaşlı çocuklu kadınlar nedime olarak seçilmekte,gizemli hallere uğradıkları için birbirlerini kutlamaktadırlar. Tarihin aktardığına göre,tören katılımcıları Maenads,yeni ilahın eski yoldaşları olarak yüceltilmektedir.

Dionysus tapınması , Mısırlıların ilahlarıyla ilgili öğretileriyle uyumlu bir hale gelmiş ; antik Osiris doğumunu kendi zamanına uyarlamıştır.⁴⁹ Smele ve Zeus'tan olma Dionysus topluluğuna katılma ayinleri kurumsallaştırılmış; halkın cehaletinden veya ilahlarına bağlanma duygularının güçlüğünden dolayı, giderek, tanrının da bir Yunan olduğu bilinci yerleşmiştir. Böylece Mısırlı Osiris, Yunanistan'da efsanesiyle ve tapınma içeriğiyle bir benzerini yaratmış,Yunanlı Dionysus ile doğuştan gelen bağlarla uyuşmuştur. İlk olarak Trakya'da ortaya çıkmış olan Dionysus tapınması,Frikyalıların tanrıların annesi Cybele ayinleriyle daha da zenginleştirilmiştir. Tamamı ayrıntısıyla irdelendiğinde Attis,Adonis ve Dionysus ayinlerinin tamamı Osiris kaynaklı ve uyumlu olarak oluşmuştur.

Plutarch, ayinlerde yenilen et yoluyla geçen bu ilahi gücün gizeminden söz ederken, tanrıya insanın da sunulduğunu ve böylece ölümsüzlüğe ulaşıldığını aktarmıştır.⁵⁰ Trakyalı Dionysus tapınmasının, özsel ve antik biçimiyle,Ani ve Nebseni çağı öncesindeki Osiryan gizemliliğini yansıttığı kesinlik kazanmıştır. Piramit kitabelerinde de rastlanılan Osiryanizmde,Unas ilahları ve atalarının bedenlerini yemekte ve Horus da kılıçtan geçirdikleri düşmanlarının kanını içmektedir. Hayvanların yanı sıra insanların da kurban edildiğine,kanlar içinde bırakılan bedenlerinin kılıçla parçalandığına,taze etlerinin yenilerek sıcak kanlarının içildiğine tanık olunmuştur.

Tüm bu vahşilikler ve gaddarlıklar;ilahlara sunulan kurbanlarla onların hoşnut edileceği duygusuna,ilahın gücünün bedende hissedileceği sanrısına dayanmaktadır. Bu vahşiliklere ve çılgınlıklarına katılan üyelerin, ayinler yoluyla kapıldıkları gizemlilikler içinde kendilerini Osiris'in birer benzerleri haline geldiği ilhamına girmekte,kendi bedenlerini yaralayarak rahatlamaktadırlar.⁵¹ Orpheus reformundan önceki,en eski Dionsiya gizemli ayinlerinde,bazen insan bedeni parçalanmakta ve sonra da bu taze etten yenilerek kurban yoluyla ilahi güce kavuşulduğu sanrısına kapılınılmaktaydı. Bu ayinsel törenlerde,ilahlara kurban sunma vahşeti

yaşanmakta,gizemli ayinler sırasında hep tek bir tema işlenmektedir : sunulan kurban yoluyla ilahların hoşnut edildiği,bu hoşnutluk hissedildiğinde sevinç duygularının galeyana getirildiği,kurban etinin yenilerek ilahi güçle beslenildiği coşkusudur.⁵² Bu ilahi güç ve beslenme sonrasında,ayinlere katılan her bir kişinin kendisini Dionysus'un bir benzeri olduğu kanısını edinmektedir.

Aynı his ve tutkusunun bir sonucu olarak,asırlar sonra,kendisini Tanrı'ya kurban olarak sunan ve bedeninin yenilmesi yoluyla kurtuluşu vaat eden İsa'yı izleyen hristiyanlar da,kendilerinin,İsa'nın bedeninin gizemli azaları haline geldiğine inanmaktadırlar.⁵³ Kendini Dionysus'a adayan kimselerin birer Bacchantes haline geldiklerine inandıkları gibi,göklerde kendilerinin Tanrının çocukları olarak anılacakları hissine kapılmaktadırlar. Dionysus da kendisini buğday tohumuyla tanımlanmış,gömülmesini toprağa tohumun ekilmesi olarak algılamış,bu tohum yoluyla yeniden dirileceği kehanetinde bulunmuştur.

Özellikle Trakyalılar arasında oldukça yaygın olan bu inanç nedeniyle, ekmeğin ilahın bedeniyle özdeşleştiği uygulaması henüz tespit edilmiş değilse de,içilen şarabın ilahın kanı olduğu duygusu Dionysus tapınmalarında oldukça yaygın bir haldir.⁵⁴ Osiryan öğretisi içinde ciddi bir yer tutan ölümden sonra hayat beklentisinin,Yunan kültürü içinde pek yeni olduğu ve Dionysus tapınmalarında bütünüyle Osiryanizmden aktarıldığı bulgusu,gerçeği aksettirmektedir. Sonradan aktarılmış olsa da,ilkel Trakya ve Yunan dinlerinde işlenen Tanrı teması içinde,gizemli ayinler yoluyla,bu ayinlerde alınan ilahi gıdalar sayesinde, katılımcının ilahla özdeşleşerek ölümsüz bir hale geleceği,yeniden dirileceği gibi telkinlerde bulunulmadığı, asla söylenemez. Ölümden sonraki hayat veya yeniden diriliş telkini,ikinci milenyum dönemi boyunca ısrarla yaygınlaşmış,teşvik görmüştür.⁵⁵ Dionysus inancı ve tapınması,Orphism ismiyle kökten reforma uğramasıyla, ölümden sonraki hayat beklentisi veya ölümsüzlük hali dinin özünü oluşturur olmuştur.

DIONYSUS TAPINMASININ YENİDEN OLUŞUMU ORPHEAN REFORMU

Yunan mitolojisinde,insan üstü,müzik ve şiir yetenekleri olan bir kahraman olarak anılan Orpheus,kutsal metinler nedeniyle de,vahye dayalı dinin kurucusu olmuştur. Orpheus,Musaeus ile Oeegrus'un oğludur. Efsaneye göre⁵⁶,Apollon kendisine ilk lirini verirken büyük yetenekleri de

bahşeder. Orpheus o denli güzel şiir söyler ve söylerken de müzik çalar ki;o sırada çevresinde bulunan bütün hayvanlar,ağaçlar ve hatta kayalar dahi dans etmektedir. Büyük bir aşkla bağlandığı Eurydice ile evlenir.

Ancak karısının bir yılan sokması sonucunda ölmesiyle birlikte, kederlere boğulan Orpheus,eşini yeniden diriltmek ümidiyle ölüler diyarına gider. Şarkıları ve müziğiyle yer altı kralı Hades'i öylesine etkiler ki, sonunda onu,karısı Eurydice'yi yaşam diyarına geri götürmesine izin vermesi için ikna eder. Fakat bir koşulu vardır. Ölüler diyarından çıkarırken asla arkaya geri bakmayacaklardır.

Yaşam diyarına çıktıkları bir sırada,duyduğu sevinci eşiyile paylaşmak isteyen Orpheus,bu şartı unuttur,gerisinden gelen eşine dönerek bakar. O anda eşinin kaybolduğunu görür. Bunun üzerine,Dionysus,bir Bacchus ayini sırasında Apollon'a tapınan Orpheus'un bedeninin parçalanması için Maenad rahiplerine emir verir. Orpheus'un parçalara ayrılan bedeni bir araya getirilir,ama başı bulunamaz. Başı,liriyle birlikte sahile vurmuş,hala şarkı söylemektedir. Orpheus'un kopan başı,şiir ve kehanet kaynağı haline gelmiştir.

Dionysus öğretisinin ve tapınmasının reformist bir şekilde yeniden yapılması içeriğini taşıyan Orpheus yazınının bir silsile izleyen katmanları; destansı nebilik işleviyle bağlantılıdır,bunlardan her biri kendi etki çağı içerisinde belirli bir ilahiyat anlayışını aktarmaktadır.⁵⁷ Ancak Dionysus tapınması Trakya bölgesinden yükselmesine rağmen,bunların Orphean reformu kesinlikle Yunan kaynaklıdır. Diodorus'un anlattıklarına bakılırsa, efsaneye göre,Dionysus,Chrops'u idaresi altına vermiş,gizemli ayinler konusunda da yetiştirilmesini istemiştir. Oeagrus,Chrops'un oğludur, krallığın ve gizemli ayinlerin tek mirasçısı durumundadır. Orpheus,babası Oegrus'dan bütün bu bilgileri edinir,kendisine özgü değişikliklere giderek bunları Orphik diye nitelendirir. Diodorus,anlatmasına şöyle devam etmektedir. Orpheus,Mısır'ı ziyaret eder. Bilgilerini burada da arttırır. İlahlar ve ayinler hakkındaki bilgisiyile,Yunanlıların en büyüğü haline gelir.

Pausanias'ın yazdıklarına göre⁵⁸ ise,Orpheus,ilahların gizemli halleri konusunda hiç duyulmamış açıklamalarda bulunmakta,küfür kabilinden olan işlerden ilahları arındırmakta,ilahların öfkesini çeken bu halleri kesin bir şekilde betimleyerek insanlara kurtuluş yollarını açıklamaktadır. Efsaneye göre, Pausahias, kocalarını gezgin birer vaiz haline getirdiği

için,Trakyalı kadınların Orpheus'un hayatına son vermek için gizli entrikalar içine girdiklerini belirtmiş;ayın sırasında içtikleri şarabın tesiriyle tasarladıkları bu vahşice katli gerçekleştirmişlerdir. Ancak bedeni bıçak darbeleriyle deşildikten sonra,insanlara öğrettikleri gizemli bilgiler içinde yer alan öldükten sonra dahi sesini duyacakları kehaneti nedeniyle,çakan bir şimşek gibi ortalığı aydınlatmıştır.

Diodorus,Pausanias ve birinci asır içinde etkili olmuş diğer yazarlar; Orphean efsanesi ile ilahiyata özgü temel etkinlikleri kesinlikle birbirinden ayırmamakta, her ikisini bir bütün şekilde ele almaktadırlar. Milattan önce 1150 yılları sırasında yaygınlaşan Orpheus tapınmasından söz ederken,Orpheus ilahilerinin altıncı asırda Elevisis'te yapılan dinsel ayinlerde dahi söylenmiş olduğunu belirtmektedirler.⁵⁹ Efsaneye göre Trakya'ya dönen Orpheus,Dionysus tapınmasının reform görmesini sağlamıştır.

Orphizmin temel özelliklerinden belki de en dikkat çekicisi,bekarate verdiği büyük önemdir. Orpheanlar,evlenmeme halini yüceltmekte, Bacchantes olarak konumunu devam ettirirken eş sahibi olmak isteyen kadınları isyankar olarak görerek reddetmektedirler. Erkeğe özgü bir görevin böylesine tuhaf bir nedenle reddedilmesi,doğrudan doğruya Eurydice efsanesiyle yakından ilgilidir. Ishtar ve Tammuz gibi çok eski hikayelerle de bağlantısı kurulan bu eğilim,tek eşliliğin ve özel mülkiyetin gelişmesine bile katkıda bulunmuştur.⁶⁰

Aktarılan hikayeye göre⁶¹,Orpheus,güzel eşi Eurydice'yi büyük bir aşk ve tutkuyla sevmektedir. Ancak karısı ölünce,aklı başından gitmiş,keder ve acısından kendisini kaybetmiştir. Karısına yeniden kavuştuğunda, Persephone,karısına Orpheus'u izlemesini,kendisine ise asla geriye bakmamasını tembihlemiştir. Ölüler diyarından çıktıklarında,Eurydice'yi büyük bir tutkuyla seven ve çok büyük bir özlem duyan Orpheus,geriye dönüp bakmaktan kendisini alamaz. Bir anda karısı gölge gibi kaybolup gitmiştir. Orpheus,bu bakışından dolayı büyük bir ıstıraba uğrar,kadınlara bakmamaya ve hiç yaklaşmamaya yemin içer. Bu mitolojik hikaye M.Ö. 1.100'lü yıllarda oldukça rağbet bulmuş,insanlar üzerinde derinden tesir etmiştir.

İsrail geleneğinde vahiy ne derecede önem içeriyorsa,Yunan dininde de efsane aynı işlevi görmekte,insanların ilahlarla olan ilişkilerine bir düzen getirmektedir.⁶² Mitolojik yorum içinde Orpheus'u nebi olarak

algılayanlar da yok değildir. Sevdiği eşine ulaşmada geçirdiği her aşama içinde edindiği her değişim, katlandığı her ıstırap Orpheus'un daha da yetkinleşmesini sağlamış, kendisinin yücelmesine ve ilahların düzeyine çıkmasına yol açmışsa da, bir türlü tanrılık niteliğini elde edememiştir.

Orpheus, bir ana tanrıça Calliope eğilimini benimsemiş, ancak analık hali yadsınmıştır. Üstü başı kanlı bir halde zalim Maenad'ler tarafından katledilmiş; ancak, Osiris, Dinysus veya Attis gibi bir kurtarıcı ilah işlevini görememiştir.⁶³ Karısını aramak için ölümler diyarına inmiş, sadece kendisine bağlananlara sonsuz hayatı sunan bir kurtarıcı tanrı kudretine nail olamamıştır. Orpheus, çok çok yetenekli olduktan ve aşırı bilgi birikimine ulaştıktan sonra Helenler arasına katılmış; bu nedenle, büyük bir şair, müzisyen, ilahiyatçı ve nebi olmaktan ileri gidememiş; Dionysus gibi evrensel kurtarıcı ilah işlevine bir türlü sahip olamamıştır.⁶⁴

İlkel Dionysus tapınması, Orphean reformu gerçekleşmeden önce başlayan Mısır ve Trakyalıların istilasıyla birlikte Yunanistan'a girmiş, özgün bir şekilde yaratılmamış, sadece Smele'de doğmuş bir ilaha göre uyarlanmıştır.⁶⁵ Bundan dolayı Dionysus tapınmasının yaygınlık kazanması, ilk olarak, annesi Smele'nin kendisini Helenleştirme gayreti içinde olmasına rağmen terk etmesi özsel olarak değişmesini bütünüyle durdurmuş; ikincisinde ise, yeni bir ayinsel eğilim içinde Elevisis'teki dinsel törenlere nüfuz etmiş, yeni bir efsane içinde gizemlilikleri de beraberinde getirmiştir.⁶⁶

Orphean tapınmasının sağladığı yeniliklerin belki de en önemlisi, ayinlere bir içerik kazandırmış olmasıdır. Burada da kılıç ve bıçak darbeleriyle vahşice öldürülen boğanın, düşmanlardan alınmış insanın, hatta genç yaşta kişilerin etinin çiğ olarak yemesi törenselleştirilmiştir.⁶⁷ İlahanın sunulan kurbanın eti yenilirken, bir armağan olarak Dionysus'un kanının sembolize edildiği şarap, üzümün kırmızılaşmış haliyle bolca içilmektedir. Giderek çiğ et yemenin yerini, tohum benzetmesi içindeki Dionysus'un bedenini yemek gayesiyle, ekme almıştır.

Artık ayinlerde ekmeğin yenilmesiyle, kansız kurbanın sunumu ve ilahi gıdanın dağılımı uygulaması başlamıştır. Ekmeğin yenilip şarabın içilmesiyle düzenlenen bu yeni ayinler, katılımcılarına ölümsüzlüğü sunan bir anlayışın benimsenmesine de ortam hazırlamıştır.⁶⁸ Ayinlerde ilahilerin okunması ve müziğin büyüleyici gücünden yararlanılması, Orphean reformunun neden olduğu diğer değişikliklerdir. Böylece hem ayinlerin

içerdiği, etten ekmeğe ve kandan da şaraba dönüşerek önemli bir değişikliğe uğramış; hem de şiir ve müzik ayinlerin görünümünü farklılaştırmıştır.

Orphism, dogmatik bir ilahiyata dayandığı, efsane temelindeki öğretilerini biçimsel ve ayrıntılı bir şekilde oluşturduğu için; Orphik şiirler biçimindeki yeni bir eğilimin yerleşmesini sağlamıştır. Orphik ilahiyat içinde Orpheus'un hem insan ve hem de ilah olmak üzere iki doğallığı, son yargılama, cehennem ateşi, kötü ruhun vücuda girmesi ve çıkartılması, evrensel ölümsüzlük vs., gibi⁶⁹ etmenler kesinlikle bulunmamaktadır. Homerik tarzdan daha da eski olan bu şiirlerde, Elevisis rahipleri tarafından bir araya getirilen ve muhtemelen bir nesilden diğerine aktarılan ilhamlar yer almaktadır. Tıpkı Brahmanların, Zoroastrianların ve İsraili nebilerin kalplerine doğan ve ağızlarına konan hikmetler gibi ilahi bir vahiy içeriğine sahiptir.

Ekmeğe ve şarap ayiniyle Dionysus kültünün reforme olmasını sağlayan, tapınmalarda kanlı ve kılıçlı vahşet ile çılgınlıklar yerine şiir ve müziğin huşu içinde dinlenmesini yerleştiren Orphean ilahiyat; müritlerinin evlenmeme haline rağmen, asketik bir yönelişi öngörmüş değildir. Orijinal Orphik şiirlerinde, yaratılışla da ilgilenildiği kesinlik kazanmıştır. Bu ilahilerde Dionysus üzerinde odaklaşarak, tıpkı Mısır'daki Tem ya da Ra gibi ilahın insan biçiminde vücut bulması durumuyla, insanın tüm insanlığın kurtarıcısı haline gelmesiyle karşılaşmaktadır.⁷⁰

Başlangıçta yalnızca gece ve zifiri karanlık vardı yorumu, Mısır'a özgü evrenin yaratıcısı algılamasından kaynaklanmıştır. İlksel yumurta ikiye ayrılmış, gök (uranis) ve yer (ge) böylece oluşmuştur. Her ikisi de Hesiodik bir sistemle birbirine bağlı kılınmış, zamanın ortaya çıkışı böyle olmuştur.⁷¹ Rhea, Demeter, Mnemosyne, Hades, Poseidon ve Zeus'un babası olan Cronos, tüm yaratıkları kuşatmış bir güç durumuna getirilmiştir. Persephone ile çiftleşen Zeus, Zagreus'un babası olmuş, altı nesil boyunca baba-yaratıcı olarak tapınılmış, ilahilerde kendisine krallık ve evrensel hakimiyet konumu verilmiştir.⁷² Baba Phanes, Baba Dionysus olarak ün yapmıştır.

Kesin olarak bir şey varsa, Orphik-Dionysus tapınması, Elevisis'te yapılan ayinlerden tamamıyla bağımsız bir şekilde ortaya çıkmış olmasına rağmen, bunlar üzerinde çok etkili olmuştur. Dionysus'la ilgili kurtuluş öğretisinin ayrıntıları henüz daha keşfedilmemiş olsa da, M.Ö. 600 yıllarında yaygınlaşan Demeter tapınması içinde Dionysus ayinleri çok kap-

samlı bir şekilde yer almıştır.⁷³ Bu ayinlerin tarzı henüz kesin bulgulara dayanmasa da sunulan kurbanların eti ve kanı yerine,ekmeğin ve şarabın aldığına hiç kuşku yoktur. Bu ayinlere katılanlardan ekmek ve şarabı tadan kişilerin, Tanrının özünü kendinde topladığına ve ölümsüz kılındığına dair telkinlerin yapıldığına da hiç kuşku duyulmamıştır.

Orphean-Dionsiyak ilahiyat,M.Ö. 500'lü yıllara gelindiğinde,Zagreus efsanesinin yükselmesine yol açmıştır. Mitolojiye göre,tanrı,daha küçük bir çocuk iken Zagreus'un bedeninde vücut bulmuştur.⁷⁴ Titanlar tarafından öldürülen, pişirilen ve eti yenilen Zagreus,yanıp kül olduğu bir sırada, Zagreus'un yıldırımlarıyla, insan ırkı yeniden türetilmiştir. Bu hikaye,bir tek yazar tarafından anlatılmamış;Firmucus Maternus,Clemens Alexandrinus tarafından da doğrulanmış yeni platoncuların eserlerinde işledikleri bir konu haline gelmiştir.

Zagreus-Titanetmeniyle birlikte,M.Ö. altıncı yüzyılın sonlarında veya beşinci yüzyılın başlarında,Mısır'a özgü efsane ve ayinsel törenler Yunan Dionysus tapınmasını daha da geliştirmişlerdir. Plutarch,Titanlarla ilgili aktardığı öykülerinde, kutlama ayinleri ile Osiris'in vücudunun parçalanmasıyla ilgili kutsal yemek ayinleri arasında çok yakın benzerliklerin bulunduğunu vurgulamış,yeniden dirilme ve yaradılış beklentileri arasındaki aynılığa dikkatleri çekmiştir.⁷⁵

Efsanede yer alan Titanlar,Mısırlıların Set'inin ve suikastçı tapınaklarının yerini alırken; Dionysus'un öldürülmesini anmak için düzenlenen kutsal yemek ayininde bedenini temsilen sepet içinde dağıtılan gizemli ekmekler de,tıpkı Osirian ayinlerini çağrıştırmaktadır. Ayinler sırasında Orphik şiirler müzik eşliğinde söylenmekte,böylece insanlar üzerinde derinden tesirler bırakmaktadır.⁷⁶

Diodorus,Elevsis ayinine katılanların Zagreus-Titan efsanesini daha da genişlettiklerini,en eski hikaye olan Dionysus'un Smele'den bakire doğumuyla⁷⁷ ilgili dünyaya inişini daha ayrıntılı kıldıklarını aktarmaktadır. Bu nedenle Dionysus, göklerdeki ilah konumuna çıkarıldığını;sonradan tam gelişmiş şekliyle,Dionysus'un dünyanın yaratıcısı olarak tanıtıldığını anlatmaktadır. Zagreus olarak yeniden doğan Persophone,bedeni parçalanarak katledilmiş ve ölmüş; kalbinden yeniden doğmuş,göksel sahaların ilahı olarak yaşamış;bedeni Titanlar tarafından yenmiş,kaslarından insanlık yaratılmış,insanlığın ilahi kıvılcımları küllerinden çıkmış,göksel konutundan yere inmiş,saf ve iffetli bakire

Smele'den yeniden doğmuş, insanların kurtuluşuna yetişmek için yanlarında yer almış, şu anda ise Tanrının sağ yanında sonsuza kadar oturmakta, kendisine bağlananlara gökler diyarında yer hazırlamaktadır.⁷⁸

DEMETER VE PERSEPHONE

Toprak ve bereket tanrıçası olan Demeter, Kronos ile Rheia'nın kızı, Zeus'un eşidir. Tahıl ana veya toprak ana anlamında Demeter, efsaneye göre, kızı Persephone'yi kaçıran yer altı tanrısı Hades'in peşine düşer. Persephone'yi aramaya giderken Elevis'e uğrar, buradaki insanlara kendi sırlarını açıklar.⁷⁹ Kızının kaybolması nedeniyle uğradığı üzüntü sonrasında hasadın kötü gittiği ve kıtlığın çıktığı inançları Yunanlılar arasında çok yaygınlaşmıştır.

Suriye, Trakya ve Firikya'da biçimlenen gizemli ve yemek ayinli tapınma nitelikleri ayrıntısıyla dikkate alındığında; huşu içinde ve vakur bir şekilde gerçekleşen Elevis ayinlerinden oldukça fazla etkilendiği sonucuna varılır. Artık kanlı ve etli, kılıçlı ve kuranlı ayinler düzenlenmekte; şiir ve müzik eşliğinde yenilen ekmek ve içilen şarapla temsili olarak ilahın bedeninin yenildiği ve kanının içildiği telkininde bulunmaktadır.⁸⁰ Merkezi Mısır'da Coptas'da bulunan İsis tapınması, M.Ö.1600 yılından önce bile bağımsız bir kült olarak var olsa bile; yeni bir isim ve yeni bir esatirle Yunanistan'a aktarılmış; Demeter, Yunanlının İsis uyarlamasıyla benimsenmiştir.⁸¹

Atinalı varlıklı ve nüfuzlu insanlar M.Ö.1500 ile 1000 yılları arasında, Osiris ayinlerinin gerektirdiği kanlı ve şiddetli şekilde kurbanın bedeninin parçalanması gösterilerine karşı çıkmış, tepki göstererek katılmaktan sakınmıştır. Artık gönülleri iyilik yapan şefkatli bir kız kardeş olan Persephone için çarpmakta, ölüm ve ilgisizlikten kurtarma duygusu içinde çırpınan Demeter'in evlat sevgisi üzerinde duyarlı olunmaktadır. Yine de Yunanlılar, Demeter'in kendi kültürlerinden doğmuş bir tanrıça olmadığını farkına varmış bir haldedirler. Nitekim Homeric bir ilahide, Demeter'in yabancı kökenli olduğunu belirtmektedir.⁸² Elevis'e geldiğinde Demeter, 'kaygımdan dolayı buraya geldim, bu diyarın neresi olduğunu bilmiyorum', demektedir.

Plutarch, Persephone'nin sonbahara özgü bir havada ekinlerin telef olduğu bir sırada kaybolmuştur. Orakçılar tarafından biçilen ekinler Demeter'in kol ve bacakları olarak anılmaktadır.⁸³ Zaman geçtikçe Yunanlılar da, tıpkı Mısırlılar gibi dinsel törenleri düzenlemeye ve aynı za-

manda da İsis kutsal mekanlarını açmaya başlamışlardır. Diodorus Siculus, Demeter buğday tohumunu keşfeden kimsedir, insanları yiyecek için hazırlamaktadır; Thesmophorus insanlara yasaları öğretmekte ve adil olmalarını sağlamaktadır.

Demeter tapınması, Dionysus kültüründe olduğu gibi, kendisine bağlı tapınanlar arasında görülen denetlenemez duyguların açığa çıkarak vecit haline gelmeleriyle asla oluşmuş değildir. Demeter, okumamış ve bilgiden uzak kalmış kitlelerin ilahesi olmak yerine, üst sınıfların ve bilge kesimlerin kurtuluş öğretisi haline gelmiştir. Demeter gizemli tapınmalarında, ölümsüzlük ve sevinç vaat edilmektedir.

SONUÇ

Zagreus-Dionysus-Titan efsanesi, Smele'nin bakire doğumuyla başlamakta, Orphizmin giderek sistemleşmesiyle birlikte bir kurtuluş öğretisi halini almaktadır. Yunanlıların dinsel kültüründe, ruhları bedenlerinde mahkum olmuş ve alçaltılmış insanların, günahlarından kurtulabilmesi ve yeniden doğuşlarının gerçekleştirilmesi için, bir kurtarıcı inancı ortaya çıkmıştır. Bütün bu asırlar boyunca Dionysus tek başına bir kurtuluş öğretisi oluşturmaya başlamıştır. Orphik reformla birlikte, kutsal yemek ayininde canlı kurban etinin yenilmesinden vazgeçilmiş; şiir ve müzik eşliğinde, beden ile kanı temsilen ekmek yenilmiş ve şarap içilmiştir.

[Hristiyanlığın Antik Yunan Kaynakları]

NOTLAR

- 1- Otto W.F. 1965 ; s. 43-44
- 2- A.g.e. s. 45
- 3- Guthrie W.R.C. 1952 ; s. 19
- 4- A.g.e. s. 20-21
- 5- Gillian C. 1989 ; s. 61-63
- 6- A.g.e. s. 65
- 7- Ibid.,
- 8- Kahn C.H. 2001 ; s. 82
- 9- Ibid.,
- 10- A.g.e. s. 85-86
- 11- Otto W.F. 1965 ; s. 19-21
- 12- A.g.e. s. 23
- 13- Ibid.,
- 14- Gillian C. 1989 ; s. 35
- 15- Ibid.,
- 16- Kingsley P. 1996 ; s. 54
- 17- A.g.e. s. 55-56
- 18- Kahn C.H. 2001 ; s. 27-29
- 19- A.g.e. s. 32-33
- 20- A.g.e. s. 35
- 21- Ibid.,
- 22- Philip J.A. 1966 ; s. 13-15
- 23- A.g.e. s. 16-17
- 24- A.g.e. s. 19
- 25- Guthrie W.R.C. 1952 ; s. 26-28
- 26- A.g.e. s. 29
- 27- Ibid.,
- 28- A.g.e. s. 30
- 29- Otto W.F. 1965 ; s. 21
- 30- Ibid.,
- 31- A.g.e. s. 23-25
- 32- Gillian C. 1989 ; s. 43-44
- 33- A.g.e. s. 45
- 34- Guthrie W.R.C. 1952 ; s.54
- 35- Ibid.,
- 36- Kahn C.H. 2001 ; s. 73
- 37- Ibid.,
- 38- A.g.e. s. 73-74
- 39- A.g.e. s. 77
- 40- Otto W.F. 1965 ; s. 36-37
- 41- A.g.e. s. 38
- 42- Kingsley P. 1996 ; s. 12-13
- 43- A.g.e. s. 14
- 44- Kahn C.H. 2001 ; s. 36-37
- 45- A.g.e. s. 38
- 46- A.g.e. s. 39-40
- 47- Gillian C. 1989 ; s. 22
- 48- Ibid.,
- 49- A.g.e. s. 24-25
- 50- Kahn C.H. 2001 ; s. 44-45
- 51- A.g.e. s. 47
- 52- Kingsley P. 1996 ; s. 19-20
- 53- A.g.e. s. 22
- 54- Otto W.F. 1965 ; s. 51
- 55- Ibid.,
- 56- Kahn C.H. 2001 ; s. 49-51
- 57- A.g.e. s. 53
- 58- Philip J.A. 1966 ; s. 26
- 59- Ibid.,
- 60- A.g.e. s. 28-29
- 61- Otto W.F. 1965 ; s. 54
- 62- Ibid.,
- 63- Guthrie W.R.C. 1952 ; s. 32-33
- 64- A.g.e. s. 35
- 65- Gillian C. 1989 ; s. 23-24
- 66- A.g.e. s. 25
- 67- Kahn C.H. 2001 ; s. 69-70
- 68- A.g.e. s. 71-72
- 69- A.g.e. s. 73
- 70- Ibid.,
- 71- Philip J.A. 1966 ; s. 29
- 72- Ibid.,
- 73- A.g.e. s. 32-33
- 74- Gillian C. 1989 ; s. 27-29
- 75- A.g.e. s. 30
- 76- Ibid.,
- 77- Kahn C.H. 2001 ; s. 74-75
- 78- A.g.e. s. 76
- 79- Ibid.,
- 80- Otto W.F. 1965 ; s. 32-33
- 81- A.g.e. s. 34
- 82- Philip J.A. 1966 ; s. 30
- 83- Ibid.,

KAYNAKLAR

- Gillian C. On the Pythagorean Life Liverpool-1989
Guthrie W.R.C. Orpheus and Greek Religion : A Study of the
Orphic Movement London-1952
Kahn C.H. Pythagoras and the Pythagoreans : A Brief
History Indianapolis-2001
Kitab-ı Mukaddes İstanbul-1997
Kingsley P. Ancient Philosophy, Mystery and Magic Oxford-
1996
Otto W.F. Dionysus. Myth and Cult Bloomington- 1965
Philip J.A. Pythagoras and Early Pythagoreanism Toronto-
1966
Plutark İsis ve Osiris , İstanbul – 2006.